

Economia dezvoltării și dezvoltarea economică: de ce contează instituțiile?

■

Cosmin Marinescu

Lector universitar doctor

Academia de Studii Economice București

Abstract. *Economic development is a complex phenomenon, at least when speaking about understanding its real sources, despite the simplifying tendencies of economic growth neoclassical theories. These orthodox theories limit themselves to identifying the necessary conditions – such as capital accumulation and technological progress – for production increasing. But, in order to explain “why” people are saving, investing, learning and looking for knowledge, we must take into consideration the institutions that define any economic system. Within society, people are perceptive to a system of general rules that provides incentives and constraints for human behavior. Institutions’ and human action’s mutuality, and also its economic and political implications, explain the essential importance of institutions in economic science and the institutional approach viability.*

Key words: institutions; development economics; property rights; economic development.

■

Destul de târziu în istoria umanității și datorită eforturile intelectuale sistematice de construire a unor explicații științifice, sigure, cu privire la posibilitățile oamenilor de îmbunătățire a propriilor condiții, s-a înțeles că omul este dăruit cu rațiune, prin intermediul căreia are capacitatea de a cunoaște legile universului material în care trăiește: „cât timp lumea a fost cărmuită de cutumă și de autoritate (Heilbroner, 1994, p. 41) – filozofii nu s-au prea interesat de problema bogăției și a sărăciei”.

În studiul de față doresc să evidențiez modul în care analiza economică a instituțiilor, respectiv economia instituțională⁽¹⁾, favorizează explicarea primelor manifestări ale „dezvoltării economice moderne”⁽²⁾, ca „accident” excepțional și necesar

în istoria umanității. În ultimă instanță, „dezvoltarea economică este o formă de schimbare, iar schimbarea implică inovație” (Rosenberg, Birdzell, 1986, p. 266), implicit în sfera argumentelor „economiei dezvoltării” prin care economiștii caută să explice progresul economic și evoluția societății umane.

1. Economia dezvoltării și dezvoltarea economică

Istoria economiei dezvoltării începe, fără îndoială, cu Adam Smith. În „Avuția națiunilor”, considerată a fi primul tratat vast de economie, Smith a urmărit identificarea acelor factori esențiali în crearea avuției și, deci, în asigurarea dezvoltării

economice⁽³⁾. Cu privire la paternitatea problematicii creșterii economice, Mark Blaug relevă: „Apare evident din titlul lucrării [...] că *dezvoltarea națiunilor* este de fapt subiectul principal al cărții. Este evident acest lucru, de asemenea, din distincția dintre munca productivă și neproductivă, din analiza sa considerată confuză dintre ceea ce numim ierarhia productivității ramurilor economice, din aprecierile sale asupra economisirii, din tratarea rolului capitalului, din abordarea ciudată a teoriei valorii [...] și, mai mult, din discuția sa despre politicile economice și sensul impactului lor asupra creșterii economice în trecut, ca și în decursul dezvoltării economice în diferite țări din epoca sa” (Blaug, 1992, p. 96).

Economia dezvoltării din secolul trecut s-a remarcat prin încercarea de a schimba radical această viziune clasică asupra dezvoltării economice, considerată tradițională și, deci, depășită. De altfel, pentru foarte mulți economiști, semnificația cadrului instituțional – invocat implicit, dar sistematic, de-a lungul întregii opere smithiene – este doar una marginală, dacă nu irelevantă pentru complexitatea societății actuale. Probabil că marea realizare a economiștilor din ultimii cincizeci de ani, cea care asigură poate singurul element de unitate în marea diversitate a economiei dezvoltării, este înțelegerea faptului că *dezvoltarea economică este posibilă, însă nu și inevitabilă*.

Întrebarea „De ce unele țări sunt mai bogate decât altele?” este problema crucială la care și-au propus să răspundă mai toți economiștii. Începând cu secolul al XVIII-lea, au fost propuse o mulțime de teorii și modele ale dezvoltării economice, cu ecou diferit asupra proceselor economice reale. Există în continuare o dezbatere aprinsă asupra a ceea ce este considerată a fi sursa determinantă a dezvoltării economice. Aceasta a fost considerată a fi diviziunea muncii la Adam Smith, acumularea capitalului la Karl Marx (care privește eronat tendința de reducere a ratei profiturilor ca inefficientă în a regla acumularea de capital din cadrul economiei), inovațiile la Joseph Schumpeter, rata economisirii și a investițiilor la Roy Harrod și E. Domar. Modelul neoclasic al lui Robert Solow este cel care caută să explice decalajele de dezvoltare economică între țări prin diferențele în eficiența combinării factorilor de producție (factorul uman, capitalul și noile tehnologii). Mai nou, J. Stiglitz așază la baza dezvoltării economice raportul de „eficiență” în funcționarea sectorului

privat și a celui public, precum și exigențele societății civile și ale individului, aflat permanent într-o cursă a educării și a cunoașterii.

Cea de-a doua jumătate a secolului XX a fost dominată, aproape în întregime, de mirajul cantitativ încorporat în funcțiile matematice ale modelului Solow⁽⁴⁾. După cum relevă David Romer, modelul Solow reprezintă baza pentru toate dezvoltările moderne din teoria creșterii economice. Ipotezele modelului sunt: progresul tehnologic apare drept neutral (exogen), funcția de producție cu randamente de scară constante, stocurile de capital și muncă sunt crescătoare, cu rate constante (exogene) de creștere.

În esență, arată economiștii empiriști, modelul lui Solow este important datorită faptului că demonstrează că, oricare ar fi punctul de plecare pe o traiectorie de creștere, există o creștere echilibrată. Trebuie remarcat totuși și principalul neajuns al modelului de față, și anume acela că nu are capacitatea de a explica în mod coerent decalajele internaționale privind nivelurile de dezvoltare economică, neajuns ce a trebuit sancționat. Astfel, succesorii lui Solow au modificat totodată și anumite ipoteze ale modelului, și anume trecerea de la *randamente de scară constante* la *randamente crescătoare* și tratarea *progresului tehnic ca factor endogen* ce contribuie la creșterea venitului național.

O altă explicație a gradului de dezvoltare economică, care pare a combina unele dintre argumentele neoclasiche, se concentrează asupra factorilor geografici. Jeffrey Sachs, de exemplu, a dezvoltat ideea că geografia și localizarea sunt determinante majore ale diferențelor dintre țări cu privire la rata de creștere sau nivelul venitului. El a subliniat importanța a trei mari factori: clima tropicală, accesul la un port oceanic și distanța țării respective față de centrele comerciale importante ale lumii (precum Rotherdam, New York sau Tokio). În conformitate cu punctul său de vedere, clima tropicală este un factor prohibitiv în procesul creșterii din cauza pericolului reprezentat de diferite maladii, dar și datorită efectului negativ al atmosferei calde și umede asupra productivității muncii (Gwartney et al., 2004, p. 3). Lipsa accesului la un port oceanic înseamnă costuri de tranzacție mai mari și o dezvoltare insuficientă a comerțului cu o parte importantă a economiilor lumii. O localizare la distanță față de principalele piețe internaționale se constituie în constrângeri suplimentare în calea comerțului. În consecință,

se vor reduce câștigurile din diviziunea muncii, specializare și economiile de scară. Mai mult decât atât, fiecare dintre acești factori tind să reducă atractivitatea unei țări ca posibilă locație de producție pentru investitorii străini.

Consider, însă, că a invoca în prezent caracterul determinant al factorului geografic în explicarea decalajelor de dezvoltare economică înseamnă a nega însăși esența dezvoltării, și anume efortul uman sistematic de ameliorare a condițiilor vieții. Localizarea geografică și resursele naturale nu pot explica dezvoltarea economică⁽⁵⁾, în cel mai bun caz decât până la un anumit punct, așa cum voi arăta în finalul studiului.

După cel de-al doilea război mondial, dezvoltarea economică a devenit conceptul-cheie al teoriei economice. Subdezvoltarea noilor țări independente, apărute în urma destrămării sistemului colonial din Africa, Asia și America Latină, a ridicat problema elaborării unei teorii a dezvoltării – *economia dezvoltării*.

Numeroși economiști și-au pus imaginația în slujba identificării surselor esențiale ale dezvoltării: P. T. Bauer, C. Clark, A. Hirschman, W. A. Lewis, G. Myrdal, R. Prebish, H. W. Singer, J. Tinbergen etc. Dificultățile economice cu care se confruntă, în prezent, mare parte din populația globului demonstrează fie că „rețeta dezvoltării” nu a fost găsită, fie că – dacă aceasta există – ea nu a reușit, deocamdată, să câștige încrederea și interesul decidenților politici spre a fi consecvent implementată. De exemplu, presupusa „rețetă a dezvoltării” recomandată cu asiduitate de organismele financiare internaționale – stabilizare macro, management etatist al echilibrelor financiare și intensificarea asistenței financiare externe pentru țările sărace – a generat implicații adverse în multe țări care au „experimentat” un astfel de program (centralizat).

În esență, dincolo de latura sa deterministă, cantitativă, a programului economic actual, economia dezvoltării caută să răspundă la întrebarea: ce „forțe” stau la baza diferențelor de dezvoltare economică existente între țări? Tema esențială a discuției pare a se concentra pe ideea că țările dezvoltate, industrializate, se deosebesc semnificativ de țările în dezvoltare prin mult mai multe elemente decât prin nivelul de capital, chiar al capitalul uman existent. Această perspectivă arată că țările dezvoltate și cele aflate în dezvoltare se definesc prin diferite „funcții de producție” și prin diferite aranjamente de organizare economică.

De aceea, dezvoltarea economică tinde să fie privită mai puțin ca un proces de acumulare de capital, ci, într-o tot mai mare măsură, drept un proces de schimbare a aranjamentului de dezvoltare economică.

În ceea ce privește factorul de producție capital, eventual capitalul financiar, teoria economică arată că mai mult capital poate fi de folos, însă trebuie remarcat faptul că intensificarea asistenței financiare nu echivalează nici cu un „transfer de capital” și nici nu rezolvă problema dezvoltării economice (World Bank, 1999). De altfel, această concluzie, potrivit căreia redistribuirea nu rezolvă problema sărăciei, ci o poate chiar accentua, este argumentată infailibil de logica științei economice și demonstrată fără echivoc de istoria asistenței financiare internaționale.

În viziunea tradițională asupra dezvoltării economice, s-a presupus că Lumea a Treia este săracă datorită lipsei capitalului. Astfel, soluția ar consta în transferul de bani de la cei dezvoltați la cei subdezvoltați. Peter Bauer (1981) arată, însă, că „a avea bani este rezultatul unei realizări economice, nu o condiție preliminară a acesteia”. După 1950, numai Banca Mondială a acordat țărilor în curs de dezvoltare o asistență financiară de peste 300 miliarde de dolari. Însă, cei peste 40 de ani de transferuri internaționale către Lumea a Treia nu au adus beneficiile scontate⁽⁶⁾. Ajutoarele externe de miliarde de dolari, oferite cu generozitate țărilor africane de organismele financiare internaționale, au avut eficacitate modestă sau au înregistrat eșecuri usturătoare în planul reducerii sărăciei (India, unele țări din America Latină și Africa).

Înțelegerea adevărului esențial că prosperitatea se bazează pe crearea avuției, nu pe redistribuirea acesteia, indică necesitatea reevaluării argumentului asistenței financiare în economia dezvoltării. Există, în prezent, numeroase lucrări care demonstrează că asistența financiară externă nu creează și nici nu se corelează cu factorii esențiali ai prosperității⁽⁷⁾. Aceasta este confirmarea faptului că *practicile redistributive alterează întreaga structură de stimulente și constrângeri care ghidează efortul productiv, inițiativa și activitatea antreprenorială*.

În prezent, analizele din domeniul economiei dezvoltării se bazează, în mod esențial, pe anumite convingeri pe care economiștii neoclasici le-au ridicat la statutul de dogme. În primul rând, este vorba despre credința că funcționarea economiei de piață nu este suficientă pentru obținerea

dezvoltării economice, ceea ce atrage necesitatea ca piața liberă să fie completată (adică înlocuită) prin diferite forme de control guvernamental direct, atât la nivel național, cât și internațional. În *al doilea rând*, ca element complementar, este vorba de prevalarea concepției holiste că analiza microeconomică a alocării resurselor devine aproape lipsită de relevanță în conceperea politicilor publice.

În acest context, scopul esențial al guvernului este acela de a implementa strategii „rapide” de dezvoltare economică, în care de primă importanță sunt agregatele macroeconomice și ritmurile în care evoluează acestea – PIB, consum, cheltuieli guvernamentale, investiții, balanță de plăți⁽⁸⁾ etc. În al treilea rând, este vorba de credința că principiul clasic al *laissez-faire*, pe care s-a întemeiat dezvoltarea economică în secolul al XIX-lea, a devenit inaplicabil pentru țările în dezvoltare. Acestea, pentru accelerarea procesului de convergență cu țările dezvoltate, au nevoie de o și mai mare implicare a statului în problemele economice. O astfel de concepție nu căuta, însă, să definească rolul pe care statul l-ar putea avea în procesul dezvoltării economice și nici semnificația „implicării” acestuia.

Fundamentată pe idei economice eronate, după cum s-a dovedit mai târziu, doctrina economică postbelică prezenta statul ca panaceu al tuturor problemelor economice, iar cheltuielile publice ca instrument miraculos de rezolvare a acestora. Teoria economică devine dominată de „revoluția” keynesiană (*The End of Laissez-Faire* – 1926 și *Teoria Generală* – 1936) și de operele urmașilor ei (Richard Musgrave, *The Theory of Public Finance* – 1959 și J. K. Galbraith, *The Affluent Society* – 1958), prin viziunea activistă atribuită rolului statului.

Cele mai frecvente interpretări asociate dezvoltării economice pot fi sintetizate în următoarele categorii: știință și invenție, dotarea în materie de resurse naturale, argumente de natură psihologică, administrare (guvernare) defectuoasă, stimulente rezultate din inegalitățile ce operau la nivelul veniturilor și avuției, imperialismul și exploatarea colonială sau practicile sclavagiste ale unor societăți. Fără a exclude importanța parțială a acestor numeroase interpretări, voi arăta de ce analiza instituțională trebuie să capete merite superioare în aprecierea istorică a performanțelor economice.

Unele dintre cele mai populare explicații ale prosperității economice occidentale se concentrează pe *rolul științei și al inovațiilor*. Însă, presupunând

că știința și inovațiile se constituie în cauze suficiente ale producerii de avuție, atunci de ce China sau națiunile islamice, care erau lideri în știință și inovații pe vremea în care Occidentul depășea feudalismul și intra într-o nouă eră, nu au fost țările care să înregistreze mutații permanente și consistente dinspre sărăcie către prosperitate?⁽⁹⁾

Creșterea economică susținută a Occidentului a început cu emergența unor structuri economice de piață caracterizate printr-un grad înalt de autonomie față de controlul politic și religios. Relaxarea controlului politic asupra sferei economice a însemnat expansiunea comerțului, în contextul unui sistem de prețuri supus într-o mai mică măsură autorității politice. Autonomizarea activităților comerciale a fost posibilă în contextul creșterii libertății comercianților de a decide când și la ce prețuri să cumpere și să vândă. Libertatea schimbului s-a afirmat treptat, pe măsura diminuării nenumăratelor restricții ale societății feudale, inclusiv respingerea principiului potrivit căruia comerțul trebuie să aibă loc doar la un preț „just”.

Extinderea schimbului a însemnat atât o *schimbare cantitativă*, reflectată într-o creștere a volumului comerțului, cât și o *schimbare calitativă*, reflectată în substituirea treptată a practicilor medievale ale schimbului (bazate pe raporturi cutumiare, în principal) și în utilizarea prețurilor de piață ca rezultate ale negocierilor între comercianți. Aceste schimbări s-au materializat în afirmarea aproape definitivă a *instituției contractului*, ca instituție fundamentală a sistemelor economice de piață. Expansiunea piețelor a făcut posibilă creșterea specializării în sistemul de interacțiuni economice. Creșterea specializării în activitatea economică presupunea piețe suficient de largi pentru a furniza posibilitatea exploatarii intensive a oportunităților oferite de specializare.

În termenii lui Adam Smith (1992: cap. 3), această evoluție corespunde faptului că „*diviziunea muncii este limitată de dimensiunea pieței*”. Schimbarea calitativă, mai importantă decât cea cantitativă, este rezultatul unui proces complex de *inovație instituțională*. Schimbarea calitativă a însemnat renunțarea aproape completă la acele practici comerciale și credințe proprii feudalismului⁽¹⁰⁾. Desfășurarea comerțului în evul mediu a arătat că *pieța și sistemul de prețuri constituiau instituții incompatibile cu valorile medievale*, mai puțin în câteva centre comerciale delimitate prin divergențe jurisdicționale față de structura politică medievală (Rosenberg, 1986, p. 72).

Dezvoltarea economică este un fenomen relativ recent: originile acestuia se găsesc în secolul al XVII-lea. Numeroși economiști au dobândit obișnuința de a considera revoluția industrială ca punct de plecare a societății industriale moderne și, deci, a prosperității economice. Însă, aceasta este o interpretare istorică eronată. *Manifestarea „creșterii economice” este, de fapt, un fenomen anterior revoluției industriale propriu-zise, deoarece revoluția tehnologică constituie doar una dintre manifestările creșterii economice, semnul principal al acesteia, și nu cauza ei determinantă.*

Afirmat pentru prima dată în secolul al XVII-lea, fenomenul creșterii economice nu s-a manifestat prioritar în Anglia, locul declanșării revoluției industriale, ci în Țările de Jos: pentru prima dată în istoria umanității două țări ofereau, într-o manieră durabilă, un nivel de viață superior unei populații aflate în creștere. Aceasta se întâmpla cu aproape un secol înaintea manifestării primelor semne reale ale revoluției industriale, care avea să producă, de altfel, prosperitatea fără precedent a Angliei⁽¹¹⁾.

De ce Țările de Jos și Anglia? De ce nu Franța sau Spania? „Pentru că – după cum explică Douglass North – vechile provincii spaniole și Anglia constituie primele națiuni europene dotate cu un sistem de instituții sociale și drepturi de proprietate care au făcut posibilă exploatarea eficientă a motivațiilor individuale, ceea ce a asigurat orientarea resurselor către cele mai utile activități productive. Revoluția industrială nu este cauza progresului economic. Ea nu reprezintă altceva decât reflectarea acestuia, fenomen ale cărui origini constau în configurarea unei structuri a drepturilor de proprietate. Aceasta a creat condițiile sociale necesare celei mai bune alocări a resurselor productive”(North, Thomas, 1973, p. 98).

Așadar, contrar considerentelor ortodoxe, istoria dezvoltării economice moderne nu se identifică cu istoria progresului tehnic, ci cu cea a „drepturilor” concepute ca tehnologie de organizare a raporturilor umane. Această evoluție este inseparabilă de geneza capitalismului și a sistemului modern al drepturilor de proprietate. Oportunitățile schimbului, în sensul avantajelor mutuale extrase de comunitățile europene din schimbul producțiilor specifice acestora, au existat dintotdeauna. Însă, condiția necesară pentru descătușarea acestor oportunități economice a constatat în *extinderea gradului de libertate economică față de exercitarea arbitrară a autorității.*

Consecința primară a prosperității economice, fenomen reflectat de și difuzat prin intermediul

dezvoltării piețelor, inovațiilor comerciale și tehnologice, constă în *transformarea anumitor instituții sociale, de natură să creeze stimulentele necesare unei și mai eficiente alocări a resurselor.* Primele manifestări ale progresului economic apar atunci când oamenii au început să fie suficient de motivați pentru a dezvolta un comportament antreprenorial, căutând și creând astfel noi oportunități de câștig. De ce depinde valorificarea acestor oportunități? Pe de o parte, de costurile pe care întreprinzătorii le estimează în vederea captării acelor câștiguri; pe de altă parte, de structura drepturilor de proprietate. Exclusivitatea proprietății private oferă stimulentele necesare suplimentului de productivitate degajat prin inițiativa „inovatorilor”.

Noțiunea de „drepturi de proprietate” nu are aici un sens strict uzual, ci unul economic: adică ansamblul de reguli, legi și uzanțe ce contribuie la stabilirea drepturilor fiecăruia în legătură cu apropierea, utilizarea și transferul bunurilor. Impozitul, taxele vamale, spre exemplu, sunt instituții care dau statului un „drept de proprietate” asupra rezultatelor activităților economice ale rezidenților; ele se materializează în impunerea obligației de împărțire a rezultatelor eforturilor personale cu un terț, ceea ce înseamnă limitarea drepturilor de proprietate asupra „fructelor” muncii proprii. De asemenea, situația în care statul conferă unei persoane sau întreprinderi un drept comercial (legal) echivalează cu acordarea de „privilegii” și creează prejudicii altor persoane, consumatorilor și potențialilor concurenți, ceea ce înseamnă „deposedare” de proprietate.

Astfel, orice intervenție guvernamentală, orice act legislativ – fie că este vorba de o lege electorală, de un sistem de asigurări sociale sau de protecția drepturilor sindicale etc. – înseamnă modificarea și crearea de noi drepturi (de proprietate), în măsura în care se modifică, într-o manieră directă sau indirectă, repartitia valorii nou create⁽¹²⁾.

Însă drepturile de proprietate nu reprezintă decât o anumită parte a *factorului instituțional* avut în vedere în acest studiu. Modul în care drepturile de proprietate „lucrează”, *de facto*, în viața reală este circumscris multor altor *variabile instituționale*, de la structurarea puterii politice în societate și până la ideologiile și valorile culturale care modelează conceperea și funcționarea politicilor economice. Însă, înainte ca factorul instituțional să fie „integrat”, metodic, în teoria dezvoltării economice, voi supune *instituțiile* unui exercițiu de analiză a locului acestora în știința economică.

De ce contează instituțiile?

Abordarea pe care o propun în acest studiu pornește de la recunoașterea faptului că *acțiunea umană și rezultatele acesteia trebuie analizate, în mod fundamental, în corespondență cu regulile sociale și politice care guvernează relațiile interpersonale în societate*. Astfel, abordarea economică a instituțiilor (economia instituțională) are în centrul său problema identificării sistemului instituțional optim⁽¹³⁾, în virtutea posibilităților evidente de analiză comparată a aranjamentelor instituționale alternative.

Noțiunea de *instituție socială* se referă la o *regularitate în comportamentul social, adică un comportament specific în situații recurente specifice*. Instituția socială este asociată unei reguli, unei regularități în comportamentul uman, fie în sensul unei constrângeri autoimpuse, fie impusă de o autoritate externă.

Instituțiile reprezintă regulile jocului în societate, adică setul de constrângeri și stimulente care modelează interacțiunile umane. Diferitele constrângeri și stimulente sunt adoptate și consolidate în măsura în care acțiunea umană recurentă desfășurată în condițiile acestora se soldează cu atingerea scopului propus.

Economia instituțională modernă se întemeiază pe postulatul potrivit căruia *modificarea stimulentei (a instituțiilor și aranjamentelor instituționale) influențează acțiunea umană într-o manieră predictibilă*, în condițiile oricărei forme de organizare socială. Stimulentele afectează comportamentul uman în toate aspectele vieții noastre, de la cooperarea socială în cadrul pieței până la deciziile non-piață sau cele politice⁽¹⁴⁾. În acest sens, economia instituțională încorporează analize privind *impactul aranjamentelor instituționale alternative, ca sisteme de reguli sociale, asupra modului în care oamenii își îndeplinesc scopurile* și, implicit, asupra dezvoltării economice generale. De asemenea, abordarea instituțională desemnează, în mod necesar, și analizele de *feedback* referitoare la modul în care instituțiile evoluează, adică explicațiile (teoriile) formulate asupra procesului de schimbare instituțională.

Prin însăși natura vieții în societate, *oamenii sunt receptivi la un sistem de reguli generale ce structurează și ghidează în diferite moduri comportamentul uman*. Aceasta reprezintă condiția necesară formării unei ordini spontane

nonconflictuale a acțiunilor umane. Instituțiile oferă oamenilor gradul de încredere și stabilitate necesar manifestării schimburilor interpersonale și extinderii diviziunii sociale a muncii pe această bază. În absența unui anumit grad de predictibilitate și încredere, adică în absența unor reguli generale ale comportamentului uman, oamenii nu vor fi capabili să concentreze și să exploateze pe deplin abilitățile și cunoștințele pe care le dețin, dar și acelea care pot fi astfel obținute. În acest fel, numeroase acțiuni productive (inclusiv schimburile reciproc generatoare de bunăstare) nu vor avea niciodată loc (Hazlitt, 1988, pp. 53-61).

Prin evocarea învățămintelor pe care David Hume și apoi Adam Smith le-au expus în lucrările *Inquiry Concerning the Principles of Morals* (1752), respectiv *Theory of the Moral Sentiments* (1759), Henry Hazlitt susține chiar ideea necesității unui „omagiu față de regulile generale”. Avantajele rezultate din virtuțile sociale ale justiției (ale drepturilor de proprietate și ale legii) și încrederii nu constituie consecința directă a fiecărui act individual izolat, ci rezultă din întregul sistem de relații interpersonale care formează, de fapt, societatea. Pacea și ordinea socială sunt fenomene care însoțesc în mod necesar domnia legii (a regulilor de drept), împotriva exploatării și violenței instituționalizate încorporate, se pare, în însuși modul de organizare a societății.

Structurile instituționale descentralizate (de piață) favorizează coordonarea spontană a acțiunilor și planurilor individuale, ceea ce desemnează ordinea spontană (nonconflictuală) a societății.

Pentru numeroși economiști, *principiul „ordinii spontane”* reprezintă, de fapt, „logica libertății” și echivalează cu *principiul „mâinii invizibile”*, probabil una dintre cele mai importante descoperiri intelectuale din întreaga istorie a științei (economice). De exemplu, legile predictibile ale procesului de piață armonizează acțiunile individuale într-un rezultat general favorabil, care nu făcea parte din intențiile oamenilor care l-au produs; manifestarea ordinii spontane a pieței devine însă subordonată gradului în care instituțiile dreptului de proprietate și a (libertății și respectării) contractului susțin procesul de schimb. Pentru domeniul analizei instituționale este relevantă extinderea principiului ordinii spontane (al „mâinii invizibile”), cu toate implicațiile sale normative, la însăși emergența structurilor instituționale (reguli sociale, norme de conduită etc.).

Rafinarea explicațiilor privind formarea și evoluția instituțiilor se bazează pe aparenta simplitate a principiului ordinii spontane⁽¹⁵⁾. Cooperarea socială este determinată de manifestarea unor reguli recunoscute și mutual acceptate; în absența acestora, oamenii nu vor putea nici măcar să circule pe stradă sau să comunice. În același timp, relațiile interpersonale facilitează evoluția instituțiilor corespunzător gradului de dezvoltare a diviziunii sociale a muncii în societate. În acest fel se poate explica, de exemplu, formarea regulilor de trafic, ca fenomen instituțional ce favorizează și în același timp rezultă din cooperare socială. Întocmai precum instituția legii, al cărei scop nu este acela de a abolii sau restrânge, ci de a prezerva și extinde libertatea, regulile de trafic nu au luat naștere pentru a reduce sau încetini traficul, ci pentru a-l favoriza prin crearea încrederii necesare participanților la trafic, pentru a spori siguranța călătorilor, pentru a reduce la minimum potențialele conflicte și accidente. Există numeroase posibilități de asociere a formării regulilor de trafic cu procesul de formare a unor instituții sociale care guvernează relațiile interpersonale, inclusiv cu regulile de natură morală, așa cum arată Hazlitt (1988) în capitolul intitulat „Traffic Rules and Moral Rules”⁽¹⁶⁾.

3. Integrarea instituțiilor în teoria dezvoltării economice

Progresul economic este un fenomen complex, cel puțin prin prisma identificării și înțelegerii adevăratelor sale surse, în ciuda tendințelor simplificatoare care provin din direcția teoriilor creșterii economice. De exemplu, teoria neoclasică a creșterii economice se rezumă la identificarea condițiilor absolut necesare sporului producției materiale, cum ar fi acumularea de capital și progresul tehnic. Însă pentru a explica „*de ce*” oamenii economisesc, investesc, învață și caută cunoștințe care să le folosească, trebuie să acordăm o deosebită atenție diferitelor sisteme instituționale și de valori care se găsesc la baza succeselor sau eșecurilor. Teoria economică arată existența a numeroase bariere în calea prosperității; pe de altă parte, anumite tipuri de instituții motivează oamenii într-o mai mare măsură atunci când este vorba de înlăturarea acestor obstacole.

Încercarea economiștilor de a explica temeinic creșterea susținută a productivității muncii și a avuției materiale presupune luarea în considerare

a tot mai multor factori explicativi. În perioada anilor '40 și '50, teoria economică sublinia importanța factorului capital (K) pentru creșterea economică pe termen lung, prin corelarea directă a progresului economic cu procesul de acumulare a capitalului (investiții înalte susținute de o rată ridicată de economisire). Spre sfârșitul anilor '50, explicarea performanțelor economice prin intermediul acumulării capitalului devine nesatisfăcătoare. În condițiile creșterii economice viguroase de după război, economiștii utilizează noțiunea de funcție de producție națională. Aceasta constă într-o relație ce leagă *input*-urile, cum ar fi capitalul, forța de muncă (L) și tehnologia (TEC) cu *output*-urile predictibile. Teoriile secolului al XIX-lea, potrivit cărora creșterea demografică reprezintă factorul cheie al dezvoltării, au fost re-activate și circumscrise creșterii volumului forței de muncă.

Abordarea neoclasică deține însă avantajul demonstrării faptului că progresul economic nu trebuie să fie, în mod necesar, instabil sau să conducă în mod inevitabil la declinul ratelor de creștere, după cum susținea Marx. Din punct de vedere metodologic, economiștii n-au mai gândit în termenii unei funcții de producție *date*, realizând faptul că tehnologiile superioare (organizarea activității) îmbunătățesc „funcția de producție”.

Teoria permite luarea în considerare a modificării prețurilor factorilor: ca urmare a extinderii stocului de capital are loc scăderea prețului acestuia și substituirea factorilor; capitalul, devenit relativ mai ieftin, va fi utilizat în proporții mai mari pentru a economisi forța de muncă, devenită astfel relativ mai scumpă. Posibilitatea substituirii factorilor de producție decurge din posibilitatea modificării tehnologiei. Într-adevăr, începând cu anii '60, interesul economiștilor a fost captat de explicarea performanțelor economice prin intermediul inovațiilor tehnologice.

Cercetarea a căpătat un nou impuls în anii '60, atunci când analizele au subliniat influența semnificativă a educației, a îndemnărilor și abilităților (SK) generate în cadrul procesului educațional și valorificate în afara acestuia. În ciuda preocupărilor evidente asupra dezvoltării economice, desi conceptul de „*capital uman*” este cunoscut încă de la Adam Smith, nici Thomas Malthus și nici studiile neoclasiche de mai târziu nu acordau prea multă atenție capitalului uman⁽¹⁷⁾.

În prezent, analizele economice ale educației furnizează unele dovezi serioase cu privire la

existența unei strânse legături între investițiile în capitalul uman educațional și performanțele economice. A devenit evident faptul că îmbunătățirile „software-ului” dezvoltării – îndemânare, cunoștințe, inovații tehnologice și organizaționale – au asigurat îmbunătățirea eficienței „hardware”-ului dezvoltării – capital, muncă și resurse naturale (NR). Oferind o viziune cantitativă utilă asupra a ceea ce contează de fapt în cadrul procesului creșterii economice pe termen lung, analizele neoclasice nu explică totuși *de ce* anumite societăți au acumulat mai mult capital fizic și uman în comparație cu altele.

Analiza producțiilor naționale evidențiază faptul că în spatele fenomenului creșterii economice, a cărei natură macro „ascunde” numeroase determinante (fundamente microeconomice) ale procesului de piață, se găsesc, de fapt, structuri (instituționale) evolutive la nivel microeconomic. Se pare că economiile caracterizate printr-un grad ridicat de flexibilitate a structurilor de piață, prin flexibilitatea prețurilor și prin mobilitate ridicată a factorilor de producție tind să înregistreze progrese economice mai mari, spre deosebire de economiile caracterizate prin rigiditate structurală.

Structura de producție corespunde întotdeauna unei dezvoltări impuse de necesitatea susținerii preferințelor consumatorilor, iar dinamica structurii de producție rezultă din modificarea preferințelor consumatorilor pe un anumit orizont temporal. Orice evoluție a structurii de producție determină reconsiderarea pozițiilor bunurilor de capital în cadrul acesteia. Anticiparea corectă a sensului și intensității evoluției structurii de producție influențează eficiența aranjării diferitelor bunuri de capital în cadrul viitoarei structuri. Așadar, eficiența noii structuri de producție depinde de calitatea ajustării temporale a acesteia, corespunzător modificărilor în preferințe. Astfel, ajustarea structurală (“STR) apare ca element integrant și indicator al performanței economice.

În prezent, instrumentarul teoriei economice se dovedește util pentru aprecierea intensității și consecințelor relațiilor biunivoce manifestate între structurile economice și cele politice⁽¹⁸⁾. Așa cum am arătat în capitolul anterior, procesele politice pot accentua rigiditatea structurilor economice, atât în țările mai puțin dezvoltate (unde regulile de organizare se găsesc la discreția grupurilor de interese), cât și în țările dezvoltate, citate adesea ca modele democratice, în cadrul cărora grupurile ce urmăresc obținerea de privilegii capturează

procesele politice și administrative pentru a rezista modificărilor structurale. Materializarea comportamentului *rent-seeking* devine, așadar, sinonimul obținerii de avantaje economice arbitrare și manifestării puterii birocratice discreționare.

Constrângerile instituționale dictează limitele în care operează organizațiile și, în consecință, fac vizibilă interacțiunea dintre regulile jocului și comportamentele agenților participanți. Dacă organizațiile – întreprinderi, societăți comerciale, corporații, partide politice, organisme financiare etc. – își orientează eforturile către activități redistributive, acesta este rezultatul unor reguli instituționale improprii performanței economice, deoarece aceste reguli sunt cele care oferă stimulente pentru asemenea activități.

Asemenea direcții de analiză microeconomică se îmbină perfect cu abordarea reînnoită și mult mai sofisticată asupra rolului cunoștințelor în societate: cum sunt acestea descoperite, testate și puse în aplicare? Ce structură a stimulentele îi motivează pe actorii acestui proces – întreprinzătorii – să mobilizeze factori de producție, să riște întrebunțări inovative ale acestor cunoștințe și să încerce anumite modificări structurale?

În anii '70, teoreticienii au revigorat învățămintele lucrărilor scrise în prima jumătate a secolului de Joseph Schumpeter și de cei mai de seamă reprezentanți ai școlii austriece, Ludwig von Mises și Friedrich von Hayek. Aceștia au realizat o analiză profundă asupra rolului întreprinzătorului în progresul economic în cadrul mecanismelor concurențiale. Evoluțiile din planul cunoștințelor, al inovațiilor tehnologice și structurii economice sunt susținute de persoane care își asumă riscurile descoperirii cunoștințelor și ajustărilor dorite în structura de producție. Acest proces este însă condiționat de existența unui *sistem de stimulente materiale care să justifice și să ghideze activitatea antreprenorială* și alocarea resurselor în cadrul structurii de producție.

În această perspectivă, activitatea antreprenorială apare ca „ultimă” cauză a progresului economic, într-o măsură mult mai mare decât stocul de resurse naturale, de capital fizic și uman. Importanța activității antreprenoriale este justificată tocmai de faptul că economia reală este caracterizată prin incertitudine. Evoluția structurii de producție depinde de acuratețea cu care întreprinzătorii receptează anticipativ schimbările survenite în structura preferințelor consumatorilor. În consecință, adevăratul întreprinzător este un

speculator, un om dornic să-și folosească percepția asupra viitoarei structuri economice pentru a demara acțiuni care să aducă profit.

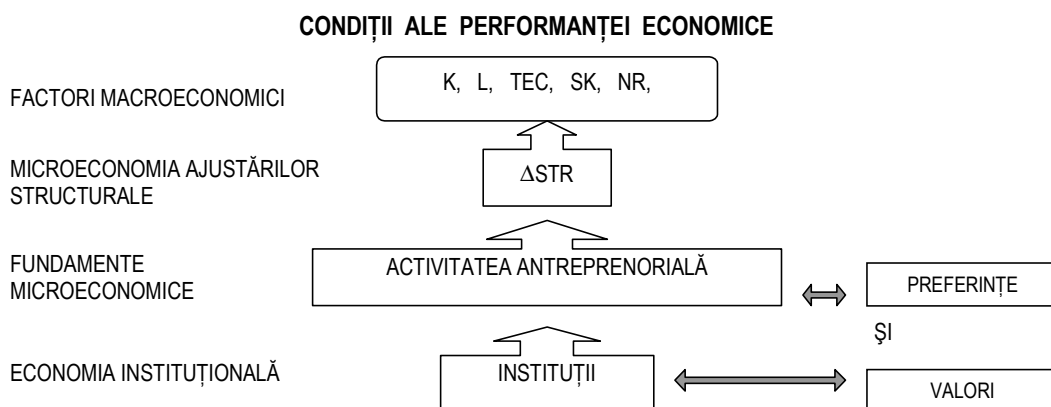
De asemenea, volumul, calitatea și intensitatea activității antreprenoriale reprezintă consecințele anumitor condiții economice și sociale favorabile. Structura și evoluția instituțională influențează și modifică compoziția activității antreprenoriale și intensitatea manifestării acesteia (Baumol, 1990). Regulile jocului ce guvernează relațiile de piață într-o societate orientează, în mod necesar, eforturile jucătorilor. În prezent, puțini economiști își permit să nege faptul că activitatea antreprenorială de succes reprezintă ingredientul esențial al prosperității economice. Iar pentru ca întreprinzătorul și activitatea antreprenorială să poată ocupa un loc în teoria economică este necesară revizuirea radicală a fundamentelor teoriei ortodoxe existente (Lydall, 1998, p. 11).

În anii '80, analiza dedicată dezvoltării economice a fost puternic impulsionată de atenția deosebită acordată istoriei economice pe termen lung (North, Thomas, 1973, Rosenberg, Birdzell, 1986, North, 1990). Asemenea analize au evidențiat progresele înregistrate în cunoașterea tehnologică și organizațională în timpul revoluției industriale, ca rezultate ale evoluției graduale a instituțiilor favorabile acumulării de capital și comerțului (libertăți individuale, drepturi de proprietate, protecția efectivă a contractelor prin intermediul legii, statul constituțional limitat ca putere).

Una dintre problemele de bază se referă la faptul că progresul tehnic înregistrat în culturile

noneuropene nu a condus la dezvoltări industriale comparabile cu cele din Europa Occidentală. Faptul că excelențele realizări tehnice și tehnologice ale Chinei, mai ales în timpul dinastiei Sung, nu au susținut crearea de structuri industriale reprezintă, în opinia unora, o adevărată enigmă a istoriei economice. Lucrările menționate invocă lipsa condițiilor sociale, politice și legale, adică manifestarea unor grave deficite instituționale. În societățile asiatice, autarhice, conducătorii politici nu concureau pentru atragerea sau reținerea întreprinzătorilor și comercianților în jurisdicțiile lor (precum în Europa postmedievală). Deficiențele evoluției instituționale din Asia au împiedicat obținerea roadelor progresului tehnic și valorificarea unor oportunități comerciale.

Economia instituțională privește activitatea umană și viața ca fiind ordonate de legile formale și de drepturile de proprietate, însă acestea, chiar și în sistemele de piață cele mai dezvoltate, formează doar o parte din totalul constrângerilor care modelează alegerile efective ale oamenilor. O analiză mai atentă indică importanța constrângerilor informale, adică a moștenirilor culturale, a preferințelor și valorilor, a căror natură nu se modifică întotdeauna ușor, ca reacție la schimbarea rapidă și profundă a regulilor formale. Rezultatul se concretizează în înțelegerea dezvoltării economice prin analiza fundamentelor microeconomice ale motivațiilor și constrângerilor instituționale cu diverși factori de natură sociologică și psihologică precum preferințele și sistemele de valori.

Concentrarea atenției asupra aspectelor instituționale necesită, în mod necesar, reevaluarea vechilor învățăminte ale liberalismului clasic și ale școlii austriece de economie. Potrivit acestor

învățăminte, susținerea progresului material și a civilizației decurge din afirmarea unor instituții sociale și aranjamente instituționale fundamentale precum drepturile de proprietate (privată),

transferul liber al proprietății într-un sistem instituțional de contracte voluntare, dar și virtuțile păstrării promisiunilor făcute, în contextul afirmării principiilor de drept ale unei societăți libere. Astfel, teoria contemporană a dezvoltării economice pare a se reîntoarce la argumentele tradiționale și, prin îmbinarea factorilor economici cu cei revelați de știința politicii și a dreptului, își consolidează justificarea prin eliminarea pericolului ca abstractizarea și matematizarea să pună definitiv stăpânire asupra ei.

Explicația instituțională a creșterii are la bază ideea că atât disponibilitatea, cât și productivitatea resurselor vor fi influențate semnificativ de mediul instituțional și politic. Stimulentele cu care se confruntă actorii economici sunt derivate în mare parte din instituțiile existente, instituții care în opinia lui D. North pot fi eficiente sau ineficiente. O structură instituțională care garantează libertatea economică își demonstrează capacitatea de a furniza premise indispensabile procesului de creștere economică din câteva motive fundamentale: promovează remunerarea eforturilor productive prin intermediul unei fiscalități reduse, al unui sistem judiciar independent ce protejează proprietatea privată; de asemenea, stimulează manifestările antreprenoriale în condițiile în care întreprinderile publice și reglementările au un rol mai redus; facilitează predictibilitatea construcției viitoare a pieței, precum și luarea deciziilor de afaceri prin intermediul stabilității prețurilor; promovează extinderea comerțului internațional și a migrației capitalurilor.

Indiscutabil, ideile și ideologiile contează, iar instituțiile joacă un rol major în determinarea măsurii în care acestea contează. *Ideile și ideologiile modelează construcțiile mentale subiective pe care indivizii le folosesc pentru a interpreta lumea din jurul lor și pentru a adopta decizii* (North, 1990, p. 111). Dezvoltarea economică este susținută de faptul că întreprinzătorii, oamenii în general, manifestă preferințe pentru cooperare onestă și progres material (de exemplu, manifestarea unei atitudini pozitive față de muncă și alegerea muncii în detrimentul timpului liber)⁽¹⁹⁾. Pretutindeni în scrierile hrisostomice, bogăția este împărțită în *dreaptă* și *nedreaptă*, în funcție de modul de procurare a acesteia: prin acte voluntare (producție, schimb, dar, moștenire) sau prin furt, fraudă, violență. De altfel, această distincție se găsește în deplină concordanță cu Scriptura și cu piața liberă sau capitalismul.

4. Instituțiile și dezvoltarea economică: analiză empirică

Studiile recente asupra dezvoltării economice demonstrează că factorul instituțional, ca aranjament general și definitiv pentru orice sistem economic, poartă „responsabilitatea” primară a decalajelor de dezvoltare interțări. Această demonstrație survine firesc, pe fondul evoluțiilor recente din sistemul științelor economice: din punct de vedere metodologic și aplicativ, studiile de economie instituțională au capacitatea de a face lumină asupra multor probleme pe care teoria ortodoxă (neoclasică) fie le subapreciază, fie le expediază în abstractul irelevant al unor modele econometrice care, uneori, au sfârșit mai degrabă prin complicarea și deturnarea raționamentului economic, decât prin simplificarea acestuia și prin oferirea soluțiilor necesare⁽²⁰⁾.

Aceste studii, acompaniate de numeroase dovezi empirice, oferă imaginea instituțională a unei dezvoltării economice realiste, supusă unei multitudini de determinante contextuale, ale cărei rădăcini vin din istorie, din aranjamentele instituționale care au prevalat asupra sistemului economic național. Cercetarea științifică recentă asupra determinantelor dezvoltării economice demonstrează că *instituțiile care protejează drepturile de proprietate privată, cele care reduc costurile de tranzacție și susțin libertatea economică* sunt decisive în favorizarea performanțelor economice.

Dincolo de recunoașterea acestei funcții economice a factorului instituțional, cercetătorii atrag atenția că performanța economică este rezultatul influențelor pe care instituțiile le exercită asupra guvernării și asupra politicilor economice. Oficialii guvernamentali răspund, în mare parte, la stimulentele instituite de instituțiile politice și juridice existente în societate. De asemenea, structura și calitatea instituțiilor politice explică modul în care puterea politică, prin politicile adoptate, favorizează sau, dimpotrivă, inhibă dezvoltarea economică. În ultimă instanță, caracterul economic al aranjamentului politic din societate, productiv sau redistributiv în privința alocării resurselor, este tot „creația” factorului instituțional.

Instituțiile sunt considerate adesea invariabile, odată ce este adoptată ipoteza că instituțiile se caracterizează prin stabilitate în ceea ce privește ghidarea comportamentului uman. Însă,

modificarea condițiilor naturale și demografice, a tehnologiilor și preferințelor umane necesită și antrenează, în diferite grade, ajustări și schimbări la nivelul instituțiilor și aranjamentelor instituționale. De exemplu, între 1970 și 1990 putem remarca unele schimbări notabile în calitatea instituțiilor, în special în contextul reformelor de *transformare sistemică* din Europa Centrală și de Est, precum și din China, Asia de Est sau America Latină. Bineînțeles, modul în care se manifestă schimbarea instituțională este o problemă dificilă, care se găsește în centrul multor dezbateri curente asupra dezvoltării economice.

În acest context, cercetătorii își concentrează eforturile în direcția măsurării *calității factorului instituțional*, astfel încât studiile teoretice să fie însoțite de abordări empirice menite să evedențieze intensitatea cu care factorul instituțional potențează dezvoltarea economică. Sunt semnificativi, în acest sens, indicatorii care măsoară constrângerile instituționale asupra sistemului de guvernământ. Putem include în această categorie *Indicatorul Libertății Economice*⁽²¹⁾, precum și indicatorii calității instituționale utilizați în studiile organismelor financiare internaționale. De exemplu, studiile empirice realizate sub egida FMI (2003) demonstrează că douăzeci de țări au înregistrat creșterea nivelului calității instituționale cu mai mult de 40 de procente.

Din punct de vedere empiric, integrarea sistematică a factorului instituțional în teoria dezvoltării economice survine pe fondul analizei comparative a principalelor surse pe care economiștii le-au asociat, tradițional, dezvoltării economice. Acesta este cazul unei serii de studii concepute pentru NBER (*National Bureau of Economic Research*) sau pentru diferite rapoarte ale organismelor financiare internaționale. De menționat aici studiile lui Dani Rodrik, Daron Acemoglu, David Romer, Hali Edison, precum și unele rapoarte asupra dezvoltării economice concepute de FMI și Banca Mondială.

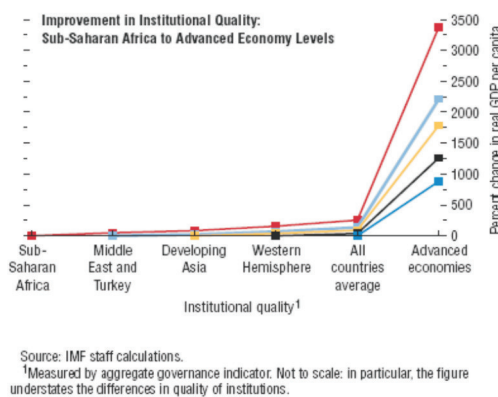
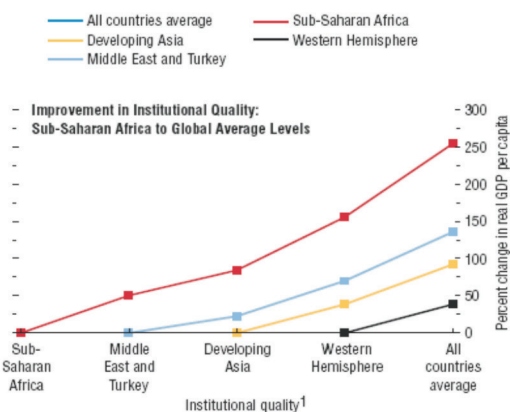
Pentru a determina măsura în care instituțiile susțin dezvoltarea economică, se poate dezvolta un cadru econometric simplu, prin care să se poată corela indicatorii macroeconomici rezultativi cu diferiți indici de calitate instituțională. Acest exercițiu empiric pune în evidență că factorul instituțional are un efect semnificativ nu numai asupra venitului mediu, ci și asupra *volatilității ritmului de creștere economică* (Edison, 2003). Rezultatele sunt compatibile cu orice măsurare

aplicată *factorului instituțional*, însă, în realitate, cea mai utilizată metodă este cea a indicatorului agregat al guvernării.

Analizele empirice recente sunt construite prin luarea în considerare a trei metode de măsurare a factorului instituțional, care nu pot fi socotite însă independente unele de celelalte. Este vorba, în primul rând, de *indicatorul agregat al guvernării*, care include gradul de corupție, drepturile politice, eficiența sectorului public și povara reglementărilor asupra afacerilor. În al doilea rând, este vorba despre *protejarea legală a drepturilor de proprietate* și despre impunerea domniei legii în acest domeniu. În al treilea rând, este vorba despre *constrângerea instituțională asupra liderilor politici*, prin instituții menite să atenueze discreționarismului deciziilor politice. Bineînțeles, indicatorii respectivi nu reprezintă produsul utilizării unui algoritm matematic obiectiv, ci reflectă percepțiile experților de țară consfințite în diferite rapoarte și chestionare ale organismelor internaționale ori ale organizațiilor nonguvernamentale.

Indicatorul agregat al guvernării este construit ca medie a șase variabile instituționale, potrivit metodologiei dezvoltate în 1999 de Daniel Kaufman, Art Kraaz și Pablo Zoido-Lobaton. Aceste variabile instituționale constau în (1) *exprimare și responsabilitate* – gradul în care cetățenii sunt liberi să aleagă puterea politică, beneficiază de drepturi politice⁽²²⁾, de libertăți civile și de o mass-media independentă; (2) *stabilitatea politică și absența coerciției* – gradul în care exercițiul de guvernământ nu este afectat de neconstituționalitate ori de lovituri de stat; (3) *eficacitatea guvernării* – calitatea serviciilor publice și competența și independența politică a serviciilor civile; (4) *povara reglementărilor asupra afacerilor* – gradul în care guvernul controlează piețele bunurilor și factorilor de producție, sistemul bancar și comerțul internațional; (5) *domnia legii* – protejarea persoanei și a proprietății împotriva agresiunii, independența justiției și impunerea contractelor; (6) *capturarea statului* – gradul în care puterea politică este utilizată în scopuri private, fenomenul de corupție⁽²³⁾.

Figura următoare prezintă corelațiile factorului instituțional cu ritmul de creștere a PIB real/locuitor. În medie, îmbunătățirea calității factorului instituțional cu o deviație standard – care corespunde diferenței dintre calitatea instituțională în Camerun și media calității instituțiilor din toate țările luate în considerare – va spori cu 1,4 procente rata medie anuală de creștere a PIB real/locuitor.

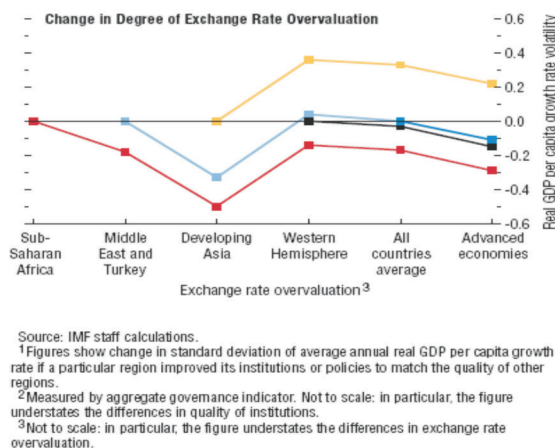
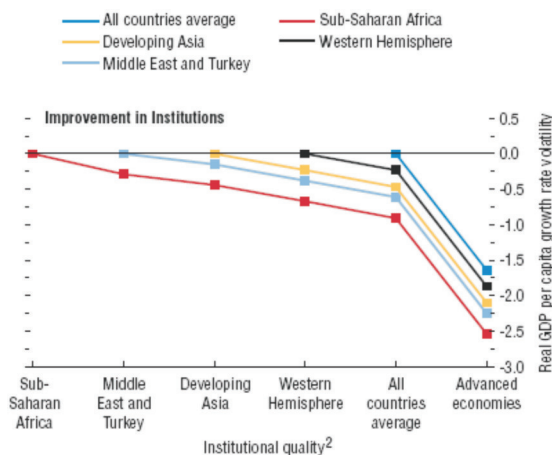

Sursa: World Economic Outlook, „Growth and Institutions”, aprilie 2003, IMF, p. 106.

Figura 1. Corelațiile factorului instituțional cu ritmul de creștere a PIB real/locuitor

Rezultatele raportului FMI indică, de asemenea, faptul că instituțiile manifestă un puternic efect asupra volatilității performanței economice: cu cât instituțiile sunt mai „sănătoase”, cu atât mai mică va fi volatilitatea creșterii economice⁽²⁴⁾. Impactul factorului instituțional pare a fi unul semnificativ chiar și atunci când între țări există diferențe semnificative în privința unor fenomene și politici precum inflația, supraevaluarea ratei de schimb valutar, deschiderea externă ori deficitul bugetar.

Rezultatele arată că o creștere cu o deviație standard a indicelui agregat al guvernării va reduce volatilitatea creșterii economice cu aproape 25 de procente. De exemplu, dacă aranjamentul instituțional din țările Africii ar fi la fel de bun precum media tuturor țărilor luate în considerare, atunci în această regiune volatilitatea economică s-ar reduce cu peste 16%. Figurile următoare prezintă impactul îmbunătățirii calității aranjamentului instituțional.

Sursa: World Economic Outlook, „Growth and Institutions”, aprilie 2003, IMF, p. 109.

Figura 2. Impactul îmbunătățirii calității aranjamentului instituțional asupra performanței economice

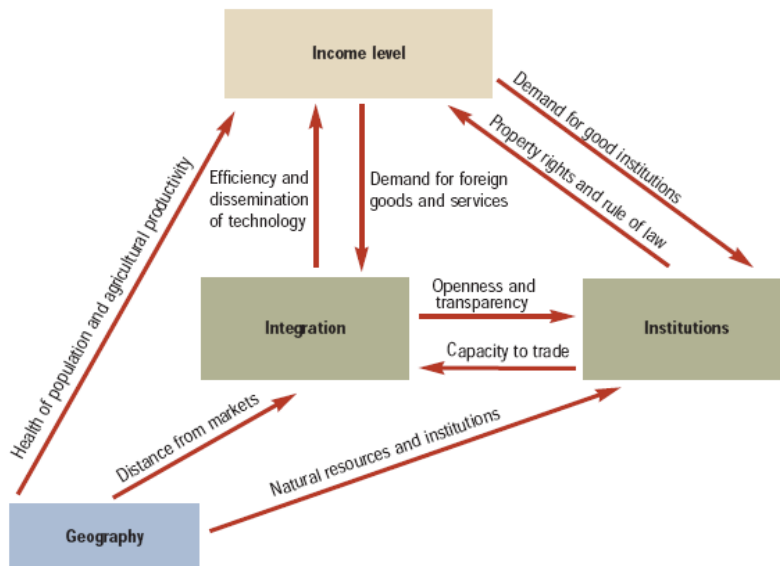
În contextul identificării unui impact al factorului instituțional atât de însemnat, ce rol vor avea politicile economice în procesul dezvoltării? Există o literatură extrem de bogată care arată că politicile au un impact semnificativ asupra rezultatelor macroeconomice. Problema este aceea că, spun studiile empirice, atunci când variabilele instituționale și cele de politică sunt analizate împreună, factorul instituțional este cel care prevalează, în timp ce politicile economice dețin o

influență independentă relativ redusă asupra performanțelor economice⁽²⁵⁾. Concluzia ar fi că politicile sănătoase sunt susținute de calitatea aranjamentului instituțional, în timp ce instituțiile precare reduc șansa adoptării de politici economice de succes.

În ciuda dificultăților inerente de măsurare cu acuratețe a calității și a impactului factorului instituțional asupra dezvoltării economice, evoluția

consemnată în sfera abordării empirice pare a legitima definitiv importanța instituțiilor. Evaluarea comparativă a factorului instituțional în raport cu alte variabile, presupuse definatorii pentru dezvoltarea economică, conduce la același tip de concluzie. De exemplu, Dani Rodrik analizează

explicațiile formulate, în mod tradițional, cu privire la diferențele mari existente în nivelul venitului pe cap de locuitor. El reduce aceste explicații, în principal, la trei surse determinante, *factorul geografic*, *factorul internațional* și *factorul instituțional*, care sunt sintetizate în figura de mai jos.

Sursa: Rodrik, Subramanian, 2003.

Figura 3. Sursele determinante în dezvoltarea economică

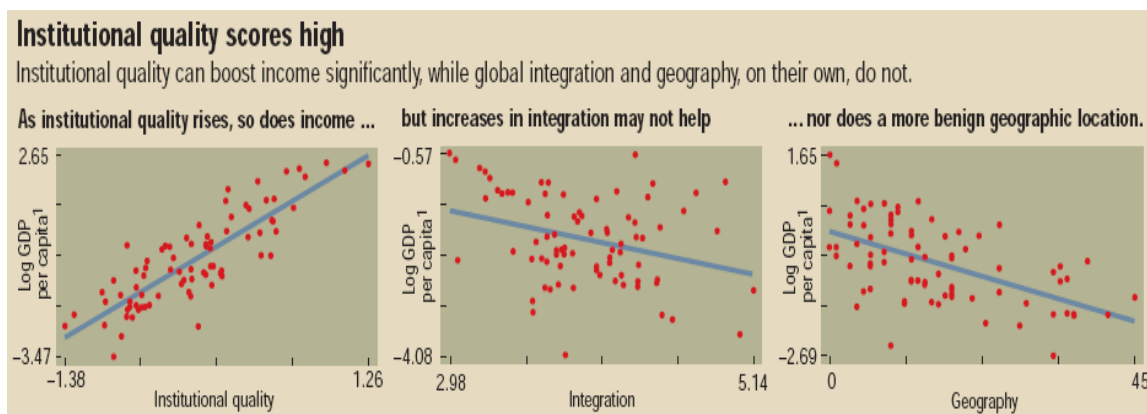
Factorul geografic, la care se adaugă „moștenirile” istorice, pe linia teoriei *path-dependence*, este cel care explică „înzestrarea” cu resurse naturale, implicit aspecte care țin de costurile de transport și de difuzia tehnologiei între diferite țări, caracterizate prin diferite grade de dezvoltare economică. O a doua abordare se referă la comerțul internațional ca factor de stimulare a creșterii productivității și veniturilor. În sens larg, acest factor privește întreg procesul de *integrare economică* ce însoțește, la un nivel de intensitate mai ridicat sau mai scăzut, globalizarea piețelor și a activității economice. Cea de-a treia abordare privește rolul instituțiilor în susținerea dezvoltării economice, în particular *rolul drepturilor de proprietate și al domniei legii*. În această abordare, așa cum am arătat în capitolul anterior, ceea ce contează ține de regulile jocului în societate, cele care instituie stimulente adecvate pentru activitatea productivă și pentru inițiativa antreprenorială.

Încercarea de a oferi o explicație cuprinzătoare și sistematică a progresului economic naște, în același timp, și preocuparea de a surprinde intensitatea cu care acești factori potențază dezvoltarea. Scopul este de a contura sursa primordială a dezvoltării economice, care să detalieze implicațiile de condiționalitate a unor

factori asupra altora. Utilizând metoda regresiei, studiile empirice menite să testeze sursa definatorie a dezvoltării economice demonstrează că *factorul instituțional* se corelează cel mai bine cu indicatorii dezvoltării, în raport cu cel geografic și cel al integrării economice⁽²⁶⁾.

Cercetarea empirică se bazează pe estimarea corelațiilor indicate în figura de mai sus, prin luarea în considerare a acestei complexe structuri de cauzalitate. În termeni econometrici, prin abordarea variabilelor instrumentale, Dani Rodrik și Arvin Subramanian estimează o serie de regresii între PIB real/locuitor și cei trei factori explicativi așezați la baza dezvoltării economice.

În figura de mai sus sunt prezentate corelațiile econometrice pe cei trei factori considerați determinanți pentru creșterea venitului mediu pe cap de locuitor. După cum se poate observa, corelarea PIB real/locuitor cu integrarea comercială și cu factorul geografic conduce la rezultate difuze, chiar neconcludente, așa putea spune. În schimb, factorul instituțional se remarcă printr-o consistență a regresiei în planul corelațiilor cu PIB/real pe locuitor. Rezultatele arată faptul că *indicatorul calității instituționale* este singurul corelat pozitiv și coerent cu nivelul venitului⁽²⁷⁾.

(PIB/locuitor este exprimat la paritatea puterii de cumpărare)

Sursa: Dani Rodrik, Arvin Subramanian, 2003.

Figura 4. Corelația dintre factorul instituțional și nivelul venitului

După cum se poate vedea din diagramă, factorul internațional nu se caracterizează printr-un efect direct asupra veniturilor, în timp ce factorul geografic se distinge prin efecte directe foarte slabe. Rezultatele obținute sunt unele consistente, de vreme ce rămân neschimbate în ciuda modificărilor operate la nivelul metodologiei de testare (utilizarea de instrumente alternative de măsurare a factorilor cercetați lasă neschimbate rezultatele).

Dar cât de mult pot instituțiile sănătoase să stimuleze creșterea veniturilor și, în timp, dezvoltarea economică? Majoritatea studiilor recente asupra instituțiilor și dezvoltării economice își focalizează atenția asupra importanței unui aranjament instituțional specific, și anume asupra aranjamentului instituțional care protejează drepturile de proprietate și reduce costurile de tranzacție. În general, este vorba de instituțiile care susțin piața.

Faptul că instituțiile reprezintă cheia dezvoltării economice nu rezolvă, în sine, problemele privind aranjamentul instituțional optim pentru stimularea performanței economice. Pentru fiecare funcție pe care instituțiile trebuie să o asigure, există o serie de aranjamente cu privire la forma specifică a „produsului” instituțional. De exemplu, ce tip de sistem legal este cel mai favorabil dezvoltării

economice, pentru a fi adoptat, cel de tip *common law*, sistemul juridic continental, adică cel de tip *civil law*, sau un sistem hibrid? Care este echilibrul corect între competiție și reglementare, cu privire la presupusele situații de eșec al piețelor? Care este mărimea adecvată („optimă”) a sectorului public⁽²⁸⁾ sau cât discreționarism trebuie să permită aranjamentele instituționale din domeniile monetar, fiscal, valutar?

În acest context, apare problema opțiunii instituționale, adică a modului în care să fie selectate formele specifice de aranjament instituțional în domenii precum cele menționate mai sus. Dacă analiza economică poate fi de folos în identificarea implicațiilor aranjamentelor alternative, atunci trebuie menționat și rolul pe care îl poate avea dezbateră publică a opțiunii „colective” în plan instituțional. De fapt, democrația politică, arată Rodrik (2003, p. 33) „poate fi gândită drept o metainstituție care ajută societățile să aleagă instituțiile pe care le doresc”. În ultimă instanță, economia instituțională merită să extindă sfera analizei aranjamentelor instituționale inclusiv la natura regimului politic și a implicațiilor acestuia asupra reformelor prodezvoltare, implicit asupra dezvoltării economice.

Note

⁽¹⁾ Ca disciplină de studiu, economia instituțională cuprinde, pe de o parte, analiza modului în care instituțiile iau naștere și evoluează – ca rezultat al alegerilor pe care oamenii le fac în fața schimbării circumstanțelor, fie ele economice sau politice. Pe de altă parte, este vorba despre analiza impactului

diferitelor seturi de reguli (aranjamente instituționale) asupra performanței economice.

⁽²⁾ În studiul de față, se va folosi conceptul de „dezvoltare economică” cu referire la evoluțiile pozitive pe care economiile țărilor lumii le înregistrează pe termen lung, fără a fi necesară, în acest sens, vreo delimitare științifică

între „dezvoltare” și „creșterea economică”. Motivațiile sunt, în principal, două: pe de o parte, criteriile pe care economiștii le invocă adesea pentru realizarea unei asemenea distincții sunt supuse relativismului; pe de altă parte, așa cum arată Murray Rothbard, conceptul de „creștere” este rezultatul unui „împrumut” lingvistic pe care economiștii l-au făcut din științele naturii, care sugerează că evoluția pozitivă a economiei poate și trebuie interpretată similar evoluției (creșterii) biologice a unei plante. În realitate, evoluția favorabilă a unei economii nu se definește printr-un soi particular de „creștere”, fără a mai adăuga dificultățile statistice de a cuantifica ce este și ce nu este „creștere”.

- (3) Teoria dezvoltării din perspectiva smithiană este însă posibilă numai într-un anumit *cadru instituțional*. Se cuvine să remarcăm acest aspect deoarece vom observa o reluare a acestei abordări și a implicațiilor diferitelor aranjamente instituționale asupra dezvoltării economice atât la Paul Romer, cât mai ales la Douglas North. Cu privire la acest aspect, economistul clasic a identificat dreptul de *proprietate privată* și *economia de piață liberă* ca fiind factorii care asigură cele mai bune rezultate la nivel individual, dar și social. Însă, menționa el, acestea *vor conduce la armonie și prosperitate doar dacă sunt înconjurate de alte instituții și legi favorabile*.
- (4) După terminarea educației universitare la Harvard, Solow și-a petrecut întreaga carieră universitară la MIT. Pentru contribuțiile majore în domeniul creșterii economice a fost distins în 1987 cu Premiul Nobel pentru economie.
- (5) De exemplu, Japonia are resurse naturale sărace, iar energia sa industrială își are aproape în întregime sursa în import. Hong-Kong-ul nu are practic niciun fel de materii prime, foarte puțin sol fertil și nici surse interne de energie. Totuși, ambele sunt țări prospere. Din contră, Venezuela este una dintre țările cu cele mai mari rezerve de petrol, iar Argentina are multe terenuri fertile și alte resurse naturale importante. Abundența de resurse naturale nu reprezintă o condiție necesară și nici una suficientă pentru progresul economic. Dacă ar fi așa, Japonia și Hong-Kong-ul ar trebui să fie sărace, în vreme ce Venezuela și Argentina, bogate.
- (6) În 1993, datoria externă a Americii Latine se ridica la 430 miliarde de dolari, iar venitul mediu în Africa era mai mic decât în 1970. Conform ONU, cele mai sărace 47 de țări din lumea subdezvoltată nu au cunoscut niciun fel de progres, în ciuda asistenței financiare externe. Iată câteva dintre efectele acțiunilor de întrajutorare din Africa: în Sudan, o fabrică de suc de tomate a fost construită într-o zonă unde nu se cultivau tomate, ci curmalii; în Kenya, norvegienii au construit

o fabrică de congelare a peștelui în zona tribului Turkana, oameni care trăiau din creșterea vitelor, caprelor și cămilelor; în Senegal, SUA au construit 50 de silozuri în zone în care țăranii nu puteau ajunge, iar silozurile au rămas nefolosite.

- (7) A se consulta în acest sens Deepak Lal (2002), Peter T. Bauer (1981), Paul Johnson (2003), Doug Bandow și Ian Vasquez (2001). De exemplu, Bandow și Vasquez demonstrează caracterul falimentar al programelor de asistență financiară externă ale Indiei: începând cu „first five year plan” din 1951 și până în 1990, India a primit cea mai mare asistență financiară din toate țările subdezvoltate, estimată la 55 miliarde de dolari. Deturnarea unei mari părți a acestor resurse în programe guvernamentale iraționale (de naționalizare a unor întreprinderi și sectoare ale economiei – pe bani „capitaliști”!!), măcinate în general de fenomenul corupției, care a condus la „osificarea” elitelor statului. Astăzi, după peste 50 de ani de economie centralizată, un procent la fel de mare de indieni (40%) trăiesc sub limita sărăciei. Exceptând puținele cazuri în care ajutoarele internaționale au avut rezultate – când milioane de oameni au fost salvați de la înfometare în anii 1950 și mai apoi în 1960 – asistența financiară externă a fost un eșec total, încurajând corupția și socialismul.
- (8) Foarte adesea, politicile economice, în general, și politicile comerciale, în special, sunt circumscrise unor rațiuni ce țin de situația concretă, actuală sau dorită, a soldurilor din balanța de plăți. De aceea, a susține că în balanța de plăți se înregistrează un deficit (comercial) înseamnă, de fapt, a pretinde că se manifestă ceva indezirabil și invers, în cazul excedentului (însă mult mai puțin frecvent). Spre exemplu, în anii ‘80, Mexicul a fost constrâns să promoveze o balanță comercială excedentară din motive de susținere a serviciului datoriei externe, în absența interesului creditorilor externi de a continua să acorde împrumuturi guvernului mexican. Începând cu anii ‘90, soldul comercial extern a devenit puternic deficitar, datorită recăștigării încrederii creditorilor externi, care și-au reorientat capitalurile către Mexic. În acest context, se poate pretinde că economia mexicană a fost competitivă în perioada crizei îndatorării, iar perioada de după 1990 este ilustrarea unei pierderi de competitivitate?
- (9) Potrivit studiilor istorice, între secolele X-XIV, China a fost foarte avansată în domeniile matematicii, științelor teoretice și medicinei, tehnologie acesteia fiind echivalentă cu cea a Europei sau poate chiar superioară. Toate însă se bazau pe sprijinul puterii guvernamentale centrale. Valorile culturale ale Chinei, instituțiile informale, în general, care pot fi caracterizate

mai degrabă ca mandarine decât mercantile, nu au favorizat exploatarea economică a realizărilor științifice și tehnologice. Deși civilizația chineză a fost mult mai eficientă decât cea occidentală în aplicarea cunoașterii, concluzia istoricilor este că valorile culturale și sociale ale „federalismului birocratic” erau, pur și simplu, incompatibile cu dezvoltarea capitalistă – contradictorie, ca sistem instituțional, unei „civilizații agrariene birocratice” (Rosenberg, 1986, p. 86).

- (10) În acest context istoric de urgență comercială au apărut, în cea de-a doua jumătate a secolului al XII-lea și în prima jumătate a secolului al XIII-lea, anumite inovații comerciale precum banca de depozit, creditul comercial, polița, asigurarea, comandita etc. Astfel, târgurile periodice se transformă treptat în piețe permanente, localizate în anumite orașe-cheie: se dezvoltă un adevărat comerț interregional între principatele italiene din sud (Venetia, Genoa, Pisa) și cele din nord (Țările de Jos, unde Bruges-ul era orașul cu cea mai mare efervescență comercială).
- (11) În Franța și Spania nivelul de viață stagnează – și chiar se degradează – în condițiile diminuării populației. În Anglia și Țările de Jos are loc creșterea nivelului real de viață (cu 30 și, respectiv, 50%), în condițiile unui spor demografic continuu, cu aproape 25% în Anglia (Lepage, 1978, p. 145).
- (12) Teoria economică asociază începuturile economiei de schimb cu apariția unei structuri a drepturilor de proprietate de natură să susțină schimbul, relațiile de piață fiind, de fapt, *schimburi voluntare de drepturi de proprietate*. Orice interferență guvernamentală cu procesul de schimb liber consimțit înseamnă, așadar, realocarea arbitrară a drepturilor de proprietate participante la schimb. Aceasta aduce atingere, cu siguranță, întregului sistem de relații de schimb voluntar bazate pe manifestarea drepturilor de proprietate afectate, deoarece orice intervenție guvernamentală este echivalentă cu una din următoarele două fenomene: pe de o parte, are loc *instituirea obligativității unor schimburi ce nu s-ar fi desfășurat voluntar în absența intervenției* respective, altfel intervenția nefiind necesară; pe de altă parte, are loc *împiedicarea (scoaterea în afara legii a) unor schimburi ce s-ar fi desfășurat voluntar în absența intervenției guvernamentale*.
- (13) Potrivit lui Eggertsson (1990, p. 11), setul optim de reguli este cel care contribuie la direcționarea resurselor către utilizările generatoare de bunăstare maximă, adică în posesia celor care le evaluează (monetar) în cel mai înalt grad; în mod complementar, în condiții de reguli optime, resursele vor fi angajate în cele mai valoroase utilizări.
- (14) De exemplu, teoria economică și istoria au dovedit că eșecul organizării socialiste își are originea în implementarea unor stimulente incompatibile cu natura umană și, deci, contrare progresului economic și social. De asemenea, funcționarea sistemului economic socialist a generat rezultate inechitabile, care i-au deteriorat posibilitatea de preservare. Aceste consecințe au fost anticipate odată cu demonstrația lui Ludwig von Mises cu privire la *imposibilitatea calculului economic* în economia socialistă și cu argumentul lui Friedrich von Hayek în *problema cunoașterii* – argumente însă ignorate de teoria neoclasică. Treptat, în rândul economiștilor apare înțelegerea faptului că *performanța economică este dependentă de cadrul instituțional al unei economii*.
- (15) În realitate, ordinea spontană nu e un fenomen simplu de înțeles, în comparație cu ordinea ierarhică, „artificială”, rezultată din contract sau din impunerea unei voințe externe, mult mai accesibilă orizontului imaginativ al omului.
- (16) În cazul regulilor de trafic, precum și în cazul regulilor morale, oamenii trebuie să adere la acestea în mod inflexibil. Faptul că există unele excepții demonstrează că înseși aceste excepții trebuie să fie guvernate de reguli. De exemplu, cazurile mașinilor de pompieri, de poliție sau cel al ambulanțelor sunt unele excepții de intrare în trafic peste culoarea roșie a semaforului. Însă acestea operează doar în anumite condiții inflexibile. De exemplu, mașinile de pompieri trebuie să se deplaseze către locul incendiului, și nu invers etc.
- (17) În capitolul X al binecunoscutei lucrări *Avuția națiunilor. Cercetare asupra naturii și cauzelor ei*, Adam Smith aprecia ca „...un om pentru a cărui instruire se cheltuiește mai multa muncă și timp trebuie să dovedească un nivel superior de calificare și abilitate, putând fi astfel comparat cu orice mașină scumpă, dar performantă...”, iar Alfred Marshall, în *Principii de Economie Politică*, considera ca „...iluminismul a adus cu sine dorința de creștere a bunăstării unei națiuni, mutând accentul de pe investiția în capitalul material pe investiția în capitalul personal”. Totuși, așa cum am arătat în lucrarea *Educația: perspectivă economică* (2001, p. 122), remunerarea capitalului uman depinde esențial de condițiile economice și instituționale în care acesta activează. *Mărimea productivității marginale a factorului muncă rezultă din tipul și eficiența combinării capitalului uman cu alte bunuri de capital*. Dacă vreodată un lucrător canadian va dori să activeze pe piața muncii din România, acesta va descoperi că nu calitățile și capitalul său uman, ci condițiile din Canada fac ca el să primească salarii cu mult mai mari. Când un român cu o calificare

corespunzătoare intră pe piața muncii din Canada, el poate ajunge curând să primească un salariu obișnuit în Canada. Dar dacă acesta revine în România, el va descoperi că experiența canadiană nu l-a înzeștriat neapărat cu acele calități care să-i permită să câștige, pe piața românească, salarii mai mari decât concetățenii săi. Aceasta înseamnă că nivelul capitalului uman nu constituie, în sine, un criteriu suficient de apreciere a potențialului productiv într-o economie.

⁽¹⁸⁾ Nu numai că procesele politice definesc și aplică drepturile de proprietate care formează structura esențială a stimulentei în societate; în lumea modernă, împărțirea PIB-ului trece prin mâinile agențiilor guvernamentale, prin intermediul reglementărilor și deciziilor acestora. De aceea, *integrarea proceselor politice într-un sistem de gândire ce își propune explicarea surselor performanței economice devine obligatorie* (North, 1990, p. 112).

⁽¹⁹⁾ A se vedea Spiridon (2002, p. 35). În comentariul de la I Corinteni, Sfântul Ioan Gură de Aur spune: „noi (creștinii) nu poruncim a nu se îmbogăți cineva, ci numai a nu se îmbogăți rău, fiindcă este cu puțință a se îmbogăți cineva și fără lăcomie, și fără răpire sau siluirea aproapelui, și fără să audă blesteme din partea tuturor” (p. 144). De asemenea, în legătură cu alegerea muncii în detrimentul timpului liber, Sfântul Ioan Gură de Aur întrevide ieșirea din sărăcie prin îmbogățirea dreaptă sau legitimă: „A fura este poate din necesitate? «Da, zici, căci sărăcia îl împinge la aceasta». Dară sărăcia forțează pe cineva mai mult de a lucra, decât de a fura. Sărăcia, deci, face tocmai contrariul; căci a fura este fapt rezultat din trândăvie (lene), pe când sărăcia naște iubire de muncă, iar nu trândăvia.” (Com. La Efeseni, p. 20)

⁽²⁰⁾ De exemplu, raportul *World Economic Outlook* din ultimii ani întocmit de Fondul Monetar Internațional pare a reprezenta prima încercare oficială și sistematică de recunoaștere a rolului hotărâtor al instituțiilor pentru performanța economică (titlul raportului este elocvent în acest sens, anume *Growth and Institutions*).

⁽²¹⁾ Fundamentele științifice ale libertății formează centrul de rezistență în construirea *Indicatorului Libertății Economice* (ILE). James Gwartney, unul dintre autorii săi morali, apreciază că ILE poate fi analizat din mai multe perspective. Spre exemplu, poate fi ilustrativ în evidențierea calității aranjamentelor instituționale și politice dintr-o țară. Douglass North, Peter Bauer, Hernando de Soto și Gerald Scully au subliniat, în scrierile lor, semnificația instituțiilor și a mediului politic în asigurarea prosperității economice. Legea, securizarea drepturilor de proprietate, contractul, stabilitatea prețurilor, comerțul liber, piețele concurențiale și fiscalitate redusă sunt factori cu o

importantă aparte în construirea ILE. În plus, ILE poate reflecta poziția unei țări între cele două extreme: stat minimal și stat totalitar. Evidențele empirice confirmă ipoteza că, pe măsură ce acțiunile guvernamentale sunt orientate către minimizarea rolului statului în economie, cu atât nivelul ILE va fi mai mare, în timp ce o creștere a cheltuielilor statului și o extindere a setului de reglementări asupra activității economice conduc la coborârea țării respective în clasamentul ILE. Conform raportului din 2005, Hong Kong păstrează primul loc (cu un nivel general al ILE de 8,7 din 10), urmată de Singapore (8,5), Noua Zeelandă, Elveția și SUA (8,2), Marea Britanie, Canada și Irlanda. Mare parte dintre țările din Africa, America Latină și cele fost-comuniste au un nivel redus al ILE (Gwartney, 2005, p. 3).

⁽²²⁾ Libertatea este adesea structurată în libertate civilă, libertate politică, libertate economică etc. Aceasta nu înseamnă că relevanța „libertății” în teoria economică este doar una parțială, prin aceea că „proprietatea” (ca izvor al libertății) este socotită o categorie economică și nu una civilă, politică etc. *Drepturile omului sunt drepturi de proprietate, altfel devin vagi și contradictorii atunci când nu sunt fondate pe criteriul drepturilor de proprietate*. De exemplu, nu există un drept particular la „liberă exprimare”, ci un drept natural, inalienabil, de proprietate asupra corpului și propriilor corzi vocale, care este exercitat în condiții specifice: nu poți utiliza abuziv (încălca) proprietatea locativă a cuiva, pentru a-ți exprima părerile, prin simpla invocare a „dreptului la liberă exprimare” (Marinescu, 2005, p. 43).

⁽²³⁾ Construirea unor astfel de indicatori permite estimarea rolului factorului instituțional asupra performanței economice. Rezultatele testelor empirice demonstrează că, pentru aproape orice metodologie de măsurare, factorul instituțional deține un impact statistic semnificativ în corelație cu PIB real/locuitor. De exemplu, în raportul „World Economic Outlook” al FMI pe 2003 indicatorul agregat al guvernării, ca măsură instituțională, este capabil să explice singur aproximativ trei pătrimi din decalajele interțări în nivelul veniturilor.

⁽²⁴⁾ Volatilitatea creșterii economice este măsurată ca abatere standard a ratei de creștere a PIB real/locuitor.

⁽²⁵⁾ În ansamblu, totuși, calitatea aranjamentului instituțional și politicile economice nu sunt adesea corelate, cel puțin prin faptul că măsurarea calității instituționale are la bază percepțiile asupra unor politici cum ar fi eficacitatea sectorului public ori impactul reglementărilor din domeniul afacerilor.

⁽²⁶⁾ Factorul geografic este singurul care poate fi tratat ca exogen și ca unul care nu este influențat de nivelul și

dinamica veniturilor. Spre deosebire de acesta, integrarea economică și instituțiile se caracterizează prin influențe biunivoce asupra veniturilor. În cazul instituțiilor, în timp ce creșterea calității factorului instituțional va favoriza investițiile și progresul tehnologic, ceea ce va conduce la creșterea nivelului veniturilor, dezvoltarea economică va antrena la rândul ei schimbare instituțională, cel puțin prin creșterea cererii pentru instituții mai sănătoase.

⁽²⁷⁾ Cu privire la relațiile între factorii testați, concluzia este aceea că factorul instituțional are întotdeauna un efect pozitiv și semnificativ asupra integrării economice, însă și integrarea are un impact pozitiv asupra calității instituționale.

⁽²⁸⁾ În opoziție cu relațiile de piață, acțiunile guvernului de producere a bunurilor stabilite de către acesta ca fiind „publice” implică, în sine, distribuirea neproportională a costurilor și beneficiilor. Nu există niciun motiv pentru a presupune că guvernul va „confisca” proprietatea subiecților săi doar atunci când

și la nivelul la care el poate utiliza această proprietate mai eficient (pentru cine?) decât proprietarii ei de drept. O asemenea analiză, așa cum am arătat în lucrarea *Instituții și prosperitate. De la etică la eficiență*, produce concluzii devastatoare în ceea ce privește dimensionarea optimă a sectorului guvernamental. Mărirea sectorului public nu este rezultatul calculului economic, așa cum se întâmplă cu dimensiunea unei firme, în orice moment, pe piață, datorită imposibilității de a utiliza criteriul calculului economic în cazul unei agenții ale cărei *incasări* (prefer acest termen în comparație cu cel de „venituri”) sunt obținute prin coerciție (fiscală). Eșecul teoriei normative pure a fiscalității constă tocmai în stabilirea nevoilor fiscale ale guvernului într-o manieră exogenă, potrivit unei cantități de bunuri publice considerate „optime”. Însă determinarea acestui „optim” nu poate fi supusă criteriului obiectiv al raționalității economice, ci doar judecăților arbitrare ale decidenților guvernamentali susținuți, eventual, prin votul majoritar.

Bibliografie

- Acemoglu, D., Simon J., Robinson, J.A., „The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation,” *American Economic Review*, vol. 91, December, 2001
- Aidis, R., Estrin, S., *Weak Institutions, Weak Ties and Low Levels of Productive Entrepreneurship in Russia: An Exploration*, American Economic Association, www.aeaweb.org/annual_mtg_papers, 2005
- Bandow, D., Vasquez, I. (2001). *Perpetuating Poverty*, Cato Institute, Washington
- Bastiat, F., [1848], *Ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas*, Editions Romillat, Paris, 1993
- Bauer, P.T. (1981). *Equality, Third World and Economic Delusion*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press
- Baumol, W.J., „Entrepreneurship: Productive, Unproductive, and Destructive”, *Journal of Political Economy*, vol. 98, nr. 5, 1990
- Blaug, M. (1992). *Teoria economică în retrospectivă*, Editura Didactică și Pedagogică, București
- Buchanan, J. (1997). *Limitele libertății. Între anarhie și Leviathan*, Institutul European, București
- Buchanan, J. (1979). *What Should Economists Do?*, Liberty Press, Indianapolis
- Coase, R., „The Lighthouse in Economics”, *The Journal of Law and Economics*, vol. 17, nr. 2, 1974
- Demsetz, H., „Information and Efficiency: Another Viewpoint”, *Journal of Law and Economics*, vol. 12, nr. 1, 1969
- Dobrescu, E. (2002). *Tranziția în România. Abordări econometrice*, Editura Economică, București
- Edison, H., „How strong are the links between institutional quality and economic performance?”, în *Finance and Development*, IMF, vol. 40, nr. 2, 2003
- Eggertsson, Th. (1990). *Economic Behavior and Institutions*, Cambridge University Press
- Elsner, W., „Adam Smith's Model of the Origins and Emergence of Institutions; The Modern Finding of the Classical Approach”, *Journal of Economic Issues*, vol. XXIII, no. 1, 1989
- Epstein, R. (1995). *Simple Rule for a Complex World*, Cambridge, MA: Harvard University Press
- Frankel, J., David, R., „Does Trade Cause Growth?” *American Economic Review*, vol. 89 (June), 1999
- Friedman, M. (1953), „Metodologia științei economice pozitive”, în Hausman, D.M. editor, *Filozofia științei economice*, Editura Humanitas, București, 1993

- Fudulu, P., „On the Consistency between Different National Cultures and the Institution of Free Market”, Centrul Român de Economie Comparată și Consensuală, 2000
- Fudulu, P., „Regulile și instituțiile definite în termeni de costuri de oportunitate, I și II”, *Analiză și perspectivă economică*, ASE, nr. 3, 4, 2006
- Gwartney, J., Holcombe, R. G., Lawson, R., „Economic Freedom, Institutional Quality, and Cross-Country Differences in Income and Growth”, *Cato Journal*, vol. 24, nr. 3 (Fall 2004)
- Gwartney, J., Lawson, R., Gartzke, E., „Economic Freedom of the World: 2005 Annual Report”, Fraser Institute, Canada
- Hayek, Fr.A. (1980). *Droit, législation et liberté*, Quadrige/Press Universitaires de France
- Hayek, Fr.A., „Economics and Knowledge”, *Economica IV*, 1937
- Hausman, D. (ed.) (1993). *Filozofia științei economice*, Editura Humanitas, București
- Hazlitt, H., (1988). *The Foundations of Morality*, Lanham, MD: University Press of America
- Heilbroner, R.L. (1994). *Filosofii lucrurilor pământului: viețile, epocile și ideile marilor economiști*, Editura Humanitas, București
- Hodgson, Geoffrey M. (1988). *Economics and Institutions. A Manifesto for a Modern Institutional Economics*, Polity Press, Oxford
- Hoppe, H.-H. (2001). *Democracy. The God That Failed*, Transaction Publishers, New Brunswick, USA
- Hoppe, H.-H., „The Political Economy of Monarchy and Democracy, and The Idea of a Natural Order”, *Journal of Libertarian Studies*, vol. 2, nr. 11, 1995
- Hoppe, H.-H. (1993). *The Economics and Ethics of Private Property*, Kluwer Academic Publishers, Massachusetts
- Hülsmann, J.G., „A Realist Approach to Equilibrium Analysis”, *The Quarterly Journal of Austrian Economics*, nr. 3(4), 2000
- Hülsmann, J.G., „Economic Science and Neoclassicism”, *The Quarterly Journal of Austrian Economics*, nr. 2(4), 1999
- Iancu, A. (2000). *Politică și Economie. Repere ale unui sistem economic performant*, Editura Expert, București
- Johnson, P. (2003). *O istorie a lumii moderne: 1920–2000*, Editura Humanitas, București
- Jütting, J., „Institutions and development: a critical review”, *Working Paper No. 210*, OECD, Development Center, 2003
- Kasper, W., Streit, M.E. (1998). *Institutional Economics: Social Order and Public Policy*, The Locke Institute, Editura Edward Elgar, Cheltenham, UK
- Kaufmann, D., Aart, K., Zoido-Lobaton, P. „Aggregating Governance Indicators”, *World Bank Policy Research Working Paper No. 2195*, 1999
- Kinsella, S.N., „Legislation and the Discovery of Law in a Free Society”, *Journal of Libertarian Studies*, nr. 11:2, 1995
- Krugman, P. (2000). *La mondialisation n'est pas coupable. Vertus et limites du libre-échange*, Éditions La Découverte, Paris
- Kunio, Y. (2001). *Institutions, culture and economic growth. An explanatory framework for comparative economic performance*, The Japan Foundation Kuala Lumpur
- Lal, D. (2002). *The Poverty of „Development Economics”*, 3rd edition, Institute of Economic Affairs, London
- Langlois, R. (editor) (1986). *Economics as a Process. Essays in the New Institutional Economics*, Cambridge University Press
- Lepage, H. (1978). *Demain le capitalisme*, Librairie Générale Française
- Lydall, H. (1998). *A Critique of Orthodox Economics. An Alternative Model*, Macmillan Press Ltd., Great Britain
- Marinescu, C. (2001). *Educația: perspectivă economică*, Editura Economică, București
- Marinescu, C. (2004). *Instituții și prosperitate. De la etică la eficiență*, Editura Economică, București
- Marinescu, C. (2005). *Economie Instituțională*, Editura ASE, București
- Maki, U., Gustafsson, Bo, Kundsén, Ch. (eds.) (1993). *Rationality, Institutions and Economic Methodology*, London, New York
- Menger, C. (1994). *Principles of Economics*, Libertarian Press, Inc.
- von Mises, L. (1966). *Human Action*, Henry Regnery Company, SUA
- von Mises, L., [1933], *Epistemological Problems of Economics*, New York University Press, 1981
- von Mises, L. (1947). *Planned Chaos*, The Foundation for Economic Education, Irvington-on-Hudson, SUA
- North, D. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press
- North, D., Thomas, R.P. (1973). *The Rise of the Western World*, Cambridge University Press
- North, D.C. „The Adam Smith Address: Economic Theory in a Dynamic Economic World”, *Business Economics*, 1995
- Olson, M., [1965], *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*, Revised edition, Harvard University Press, 1971
- Petkantchin, V. (1996). *Les sentiments moraux font la richesse des nations. Moralité des comportements et moralité des procédures dans l'oeuvre d'Adam Smith*, Librairie de l'Université d'Aix-en-Provence
- Pejovich, S. (1995). *Economic Analysis of Institutions and Systems*, Kluwer Academic Publishers

- Rodrik, D., Arvind, S., Trebbi, F., „Institutions Rule: The Primacy of Institutions over Geography and Integration in Economic Development”, *NBER Working Paper 9305*, Cambridge, Massachusetts: National Bureau of Economic Research, October 2002
- Rodrik, D., Arvin, S., „The Primacy of Institutions” (and what this does and does not mean), *Finance and Development*, IMF, vol. 40, nr. 2, 2003
- Rodrik, D., „Institutions, Integration, and Geography: In Search of the Deep Determinants of Economic Growth,” în *In Search of Prosperity: Analytic Country Studies on Growth*, ed. by Rodrik, D., Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2003
- Roger, A., „Hayek and Institutional Evolution”, *The Journal of Libertarian Studies*, vol. IV, 1980
- Rosenberg, N., „Some Institutional Aspects of the Wealth of Nation”, *Journal of Political Economy*, vol. 68, 1960
- Rosenberg, N., Birdzell Jr., L.E., (1986). *How the West Grew Rich. The Economic Transformation of the Industrial World*, Basic Books, Inc., Publishers, New York
- Rothbard, M. (1995). *Classical Economics. An Austrian Perspective on the History of Economic Thought*, vol. II, Editura Edward Elgar, England
- Rothbard, M. (1998). *Ethics of Liberty*, New York University Press, New York and London
- Sachs, J.D., „Tropical Underdevelopment,” *NBER Working Paper 8119*, Cambridge, Massachusetts: National Bureau of Economic Research, 2001
- Sautet, Fr., *The role of institutions in entrepreneurship: implications for development policy*, Mercatus Center, George Mason University, www.mercatus.org/globalprosperity, 2005
- Schotter, A. (1981). *The Economic Theory of Social Institutions*, Cambridge University Press
- Smith, A. (1992). *Avuția națiunilor. Cercetare asupra naturii și cauzelor ei*, Editura Universitat, Chișinău
- Spiridon, M., „Ortodoxie și economie: Sfântul Ioan Gură de Aur”, *Jurnalul Economic*, iulie 2002
- Stiglitz, J., „More Instruments and Broader Goals: Moving Toward the Post-Washington Consensus”, *WIDER Annual Lectures*, Helsinki: United Nations University World Institute for Development Economic Research, 1998
- Weber, M. (1993). *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, Editura Humanitas, București
- Williamson, O.E., „The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead”, *The Journal of Economic Literature*, vol. 38, nr. 3, 2000
- World Bank, *Assessing Aid: What Works, What Doesn't, and Why*, World Bank Policy Research Report, New York: Oxford University Press, 1999
- World Bank, *World Development Report 2002: Building Institutions for Markets*, New York: Oxford University Press, 2002
- World Bank, *World Development Report 2003, Sustainable Development in a Dynamic World: Transforming Institutions, Growth, and the Quality of Life* (New York: Oxford University Press), 2003
- IMF, World Economic Outlook, „Growth and Institutions”, aprilie 2003